

KÖNYVISMERTETÉS

A XXI. századi „én” – Recenzió Erdélyi Margit *Esztétika – Irodalom – Kommunikáció* c. művéről

Újabb izgalmas monográfiát vehetünk kezünkbe, amely Erdélyi Margit irodalomteoretikus, egyetemi professzor, a Selye János Egyetem Tanárképző Karának dékánja tollából született. Az *Esztétika – Irodalom – Kommunikáció* könyvcím annak ellenére, hogy három különböző kérdéskörre utal, mégis valami különös összhangot sugall. Nevezetesen: miközben három tudományterületet is jelöl, ezek ugyanakkor bizonyítottan elválaszthatatlanok egymástól. Lehet-e irodalom esztétika nélkül, vagy az irodalom nem maga a kommunikáció? Az esztétika és a kommunikáció mennyire feltételezi az irodalmat? A hármass megközelítés azonban messze túlmutat az evidenciának tűnő összefüggérendszeren. Az irodalomteoretikus hitével, biztonságával mutat rá maga a szerző arra, hogy „*ma legtöbben nem csupán passzív olvasói akarunk lenni az írott, vagy akár képernyőre vetített irodalomnak, hanem aktív felhasználói is*”(7.), melynek során „egy élő körforgás” valósulhat meg „az alkotó – alkotás – befogadó” hármas létformáiban.

A három fejezetbe szerkesztett mű első egysége a dráma és a színház együttélésének jelentőségét, kiteljesedését hangsúlyozza. Az elmélet és a gyakorlat megvalósulását biztosító kultúráközvetítésben egyedi és különös szimbiózisokat tár elénk a szerző. Mi

az a tartalom, amely a posztmodernben is az irodalom és művelődés kontinuitását; a régi és az új viszonyrendszerét folyamatosan biztosítja? Az európai irodalomtudat két ősforrása – az antik kultúra és a Biblia – közül, Erdélyi Margit könyvében azt bizonyítja, hogy a több ezer nyelvre lefordított bibliai történetekből, mint sorskérdésekből újból és újból merítkezik a magyar és világirodalom egyaránt. „*Közülük legbatásosabb befogadó élményünk tagadhatatlanul a Madách Imre-i mű, Az ember tragédiája, amely világirodalmi közzegben elemelve is zseniális alkotás a teremtésről, a bűnbeesésről, az ember sorsáról.*” (10.) Vajon hányan bírják ma ezt a befogadói élményt? Hányan olvassuk újra a művet, hogy erőt, hitet merítsünk abból a drámai kettősségből, miszerint gyarló földi lényként folyamatosan engedünk a Sátán csábításának, és mégis vágyunk a szépre, a jóra, a tökéletességre, az Isten közelébe. Gyönyörűen fogalmazza a szerző: „*Az emberiség köztesléte katartikus állapot a megcélzott Felsőbb Princípium és a vonzó/húzó Lent között, az Ember szabadságára pedig mindig rárimel a kiszolgáltatottsága is.*” (13.) A kettősség mindannyiunk sajátja, esetlegesen választása: az ego és a közösség, a teljesség és a kiüresedés, a szkepszis és az optimizmus, a jó és a rossz között. Ezek az alapvető sorskérdések teszik szinte törvényszerű következménnyé, hogy a „Tragédiát” újra és újra kell olvasni, illetve továbbgondolni.

Erdélyi Margit, a kiváló Örkény-elemző arra mutat rá, nem véletlen, hogy Örkény István a „Pisti a vérzivatarban” című művében „*építkezik az egyetemes kultúrából – a magyar irodalomból, a nyugati abszurdból –*

a közép-kelet-európai groteszkből. (14.) Az örkényi Ember „fél évszázadnyi történelmi – társadalmi – politikai közeg groteszke individuuma (15.): Hordozója egy „kollektív önéletrajznak”. Az örkényi Ember a XX. századi „én” széteső/szétesett modelljét nyújtja. Az énkeresés önvesztései és önfelfedezései a mindenhatóság és hiánylét között váltakozva érvényesülnek. Tehát az énazonosság problémája az emberiség régóta időszerű ontológiai kérdése.

Mivel lehet az olvasásélmény-biányt nem felismerő generációt rádöbenteni a „széteső én” tragédiájára? A válasz egyértelmű: a dráma-, illetve színházművészettel. A katartikus élmény átélésének fontosságát a görögök nemcsak ismerték, hanem alkalmazták is a lelki megtisztulás jegyében. Erdélyi Margit professzor asszony a drámai műnemet – éppen katartikus élményt nyújtó jellege miatt – a legalkalmasabbnak jegyzi az emberi-társadalmi élethelyzetek, cselekvéssorok és prospektív aktusok bemutatására, vagyis: „*ha elbukik is a hősem, akivel »azonosultam«, örökül hagyja számomra az önváltoztatás, a megtisztulás, a bölcsőbb én élményét, ... minőségibb életre emel esztétikai és etikai értelemben egyaránt.*” (25.) Az értékek megőrzésében a dráma jelentősége vitathatatlan, annak ellenére, hogy a drámai műnem fogalma bizonyos értelemben devalválódott. Gazdag irodalmi bázisra alapozva – a művészetelméletek, a színház küldetése, a drámapedagógia adta értelem-, érzelem-, mozgásfejlesztés lehetőségeinek tárházában a szerző kitűnően összegzi a dráma kultúráközvetítő szerepét.

A kötet második fejezetében az esztétika, az irodalom és az olvasás összefüggésrendszerében vizsgálódik a

kutató. Kiválóan segíti az olvasó tájékozódását a posztmodern, s az azt megelőző modernizmus és avantgard hozadékának felismerésében. Miközben sokféle szempontból értelmezi a posztmodern szellemiség pluralitását, mondván, hogy az stílus, életérzés, filozófia, kultúra, tudomány egyszerre, kiemeli azt is, hogy a posztmodern „*eltekint a középpontok hangsúlyozásától, nem tiszteli a hierarchia rendjét, szabadon kezeli a műfajiság kérdését, hibridizál.*” (71.) Ennek következtében *a hősök tudatbasadások, polimorfak, indetermináltak, cselekedeteik rítusok, ceremóniák függvényei.* (73.)

Erdélyi Margit indokoltan szembesíti az olvasót azzal a ténnyel, miszerint a posztmodernben folyamatosan tettenérhető, hogy „*a technika/elektronika csúcsein száguldó ember milyen jelen- és jövőképet mondhat magának, ha továbbra sem figyel oda a természetre, a természetvédelemre.*” (71.) Nem lehet elég sokszor megfogalmazni, hogy az ezredforduló embere vajon hajlandó lesz-e változtatni „*deformált (énközpontú) értékrendjén a több szerves és szervetlen létező, a világ egésze irányába, vagy inkább áttámolyog a pszichiátria által jósolt depresszió századába, ahol vállalja az apatikus vagy netán pszichedelikus fűszerepét.*” (71.) Erre a problémára a szerző válasza nem is lehet más, mint az irodalom elsődleges funkciójának érvényesítése; az értékek felismerése, felismertetése, terjesztése, tanítása; majd ezzel szemben az értéktelennek, hamisnak és rossznak visszaszorítása. Sajátos példákon, pl. a Závada Pál regényen, vagy Szabó Lőrinc, Weöres Sándor líráján keresztül szemlélteti a világgép alakításának lehetőségeit. Ugyanakkor joggal figyelmeztet bennünket, hogy „*a globális kultúranávság*

mindenkét éberségre szólít, mert hogy újfajta »írástudók« megjelenését is evokálja». (108.) Érti ezalatt a szerző a reklámvilág által is diktált arrogáns magatartást és manipulációt, az önreklám ízléstelenségeit, a beszédmód vulgarizálódását, a humor szabadosságát. Ez a látszólagos kikapcsolódást szolgáló eszköztár igazából a valóságtól való elrugaszkodásra nevel, s erőszakosságával háttérbe szorítja az évszázadok által kierielt forma- és normarendszert. Van okunk az aggodalomra: „*Demokratizálódásunk »kitűnő« következménye az is, hogy a funkciót alázatosan tisztelni kell (nagyobb mértékben mint a szocializmusban), mert aki fent van, hatalmon van(!) ... Sajnálatos tény az is, hogy divatos az amerikai modellek után loholni, miközben nem vesszük észre azt az európaiságot, amely számunkra kézenfekvő, amely mindig megbízható emberi érték volt, s amely nekünk is gazdagon megadatott, mert éppen magyarnak születtünk Szlovákiában, mert éppen a humánus pártoljuk, még ha Kelet-Közép-Európa a bölcsőnk, akkor is.*” (112.)

Az alapvető kérdés természetesen örök. Miként lehet a mindennapokban ebben a humán műveltség presztízsét veszített világban az irodalom és a befogadás szépségét újra megteremteni? Pedagógiai optimizmusunk alapján csak egy módon: olvasott, művelt tanárokat képezni, s az iskolában az olvasás örömeinek élményét megteremteni. Ezek feltétele az iskolában a jó tankönyv, mely önmagában is tanít. A szerző bőséggel mutat példát a kitűnő tankönyvekből Fenyő D. Györgytől Vasy Gézáig, vagy Wladyslaw Tatarkiewicztől Alberto Manguelig.

A könyv harmadik fejezetében a Nyelv – Fordítás – Kommunikáció cím

alatt az anyanyelvű írásokon és beszédalkotásokon túl a műfordítás kánonjába kalauzolja az olvasót Erdélyi Margit. Számba veszi az irodalmi törekvések jellemzőit, így a nemzeti meghatározottság megfogalmazásának szükségességét a XVIII. századtól, a kozmopolita szemléletű művek és a népi, nemzeti jellegű alkotások időleges ellentétét a kozmopolitizmus javára; majd az új kultúrákban megjelenő gyökerek keresését az USA-ban, Afrikában, Ázsiában. A szerző abban is segíti az olvasót, hogy az utóbbi milyen mércék szerint minősítheti a különböző irodalmakat. S ezzel együtt már el is vezet bennünket a fordítás művészetéhez, a fordítás ugyanis „*a leghatékonyabb eszköze az interkulturális dialógusnak, műveltségünk megújulásának*”; vagyis „*az írók, költők, műfordítók, egyetemi oktatók, nyelv- és irodalomtudósok, egyaránt és közösen letéteményesei a XXI. század művelődésmodelljének, a művészeti és irodalmi kánonnak s a humán intellektuális személyiségjegyeinek.*” (170.)

Ahogy az egész kötetet, úgy az utolsó egységet is áthatja a tudomány magas szintű művelése, az időbeliségükben és témájukban is rendkívül gazdag irodalmi hivatkozások; az olvasó, a befogadó igazi esztétikai és etikai élményben való részesítése; valamint az alapvetően fontos értékek közötti kifinomult, meggyőző kalauzolás.

A kiadványt jó szívvel ajánlom szakembereknek, mestereknek és tanítványoknak szellemi merítkezés és továbbgondolás céljából.

Kováts-Németh Mária